

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาการใช้สื่อธรรมชาติในการเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยดังนี้ (๑) เพื่อศึกษาการใช้สื่อธรรมชาติในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาการใช้สื่อการสอนของพระพุทธเจ้า และ (๓) เพื่อศึกษาการใช้สื่อธรรมชาติในการเผยแผ่พุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า โดยสามารถสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ การใช้สื่อธรรมชาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่าสื่อธรรมชาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท แบ่งการศึกษาออกเป็น ๔ ประการ คือ (๑) ความหมายของสื่อธรรมชาติ นั้นหมายถึง สิ่งที่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ อันได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ตลอดจนสรรพสัตว์ พืช บุคคล และสิ่งแวดล้อม ความสำคัญของสื่อธรรมชาติทำให้นักบุญรู้จักใช้สื่อธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นในโลก โดยลักษณะของสื่อธรรมชาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๔) ประเภทของสื่อธรรมชาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ป่าไม้ สัตว์ป่า น้ำ เป็นต้น มีหลักคำสอนที่สำคัญในพุทธศาสนามากมาย พุทธศาสนามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ “ธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ก็คือชีวิตที่เล่นอยู่ในตัวมนุษย์นั่นเอง” ได้แสดงถึงวิธีการที่เป็นอยู่กลมกลืนกับธรรมชาติเป็นเพื่อนกับธรรมชาติ ไม่ก้าวร้าวและพิชิตธรรมชาติ มนุษย์ทำตนเองให้แปลกแยกจากธรรมชาติ เพราะวิทยาศาสตร์ได้เปิดเผยความเร้นลับของธรรมชาติและพัฒนาเป็นเทคโนโลยีชนิดต่างๆ จนกระทั่งเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม จึงรับเอาทำที่ที่รุนแรงและรุกรานต่อธรรมชาติ ผลได้รับคือ สุขภาพกายและจิตเสื่อมลง ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้และหมดสิ้นอย่างรวดเร็ว ปัญหาสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ช่วยเตือนให้ระลึกถึงพุทธธรรม เชื่อว่าไม่เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน (Unsustainable) เพราะทั้งธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตประสบความหายนะ พุทธศาสนาเสนอวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและรู้จักพอ ประพฤติปฏิบัติตนด้วยการใช้ปัญญาและพัฒนาจิต อยู่กับธรรมชาติไม่ควรเบียดเบียนธรรมชาติประดุจดัง “แมลงผึ้งสร้างรังโดยไม่ทำลายสีและกลิ่นของดอกไม้ นำเกสรด้วยจะงอยปากหรือปีกทั้งสองแล้วกลับไปทำรวงรัง”

พระองค์ประกาศหลักธรรมแก่เพื่อนมนุษย์โดยไม่คำนึงถึงข้อจำกัดแห่งชาติ เพศ เผ่าพันธุ์ สีผิว วัฒนธรรมประเพณี และวิถีชีวิต เพราะต่างล้วนเป็นผลผลิตมาจากกฎธรรมชาติเดียวกัน ยิ่งมองให้ลึกซึ้งในขั้นปรมัตถสภาวะธรรม ก็ยังพบว่าไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน ไม่มีเราเขา มีแต่กระแส

ธรรมชาติล้วนๆ เท่านั้นที่กำลังไหลไปตามกฎของธรรมชาติ ต่อมาเมื่อมีคนจำนวนมากเข้าใจธรรมะของพระองค์ บ้างก็อยู่เหี่ยวเหือน บ้างก็มาสมัครใจใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ท่ามกลางป่าเขา อันสงบสงบเยือกเย็น เป็นแบบอย่างชีวิตที่บริโศกทรัพย์าการธรรมชาติเพียงเพื่อยังชีพ ไม่จะต้องส่วนเกินมาตอบสนองกิเลสตัณหาตามรอยบาทของพระศาสดา กลุ่มชนเหล่านี้เรียกว่าพระสงฆ์ เมื่อมาอยู่ร่วมกันมากๆ จะเป็นต้องมีกฎระเบียบ สำหรับเป็นข้อปฏิบัติร่วมกันของหมู่คณะเรียกว่า ธรรมวินัย ซึ่งบัญญัติเป็นข้อปฏิบัติออกมา โดยหลักการมุ่งบำรุงรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้อยู่ในสภาพปกติ

พุทธบริษัทเมื่อมีความเคารพสักการบูชาในพระรัตนตรัย พึงปฏิบัติธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด มองธรรมชาติที่อยู่รอบตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชีวิต สร้างจิตสำนึกอันประกอบไปด้วยเมตตา และความกตัญญูต่อกัน ตั้งใจดูแลรักษาธรรมชาติอย่างเต็มความสามารถ ปัจจุบันมนุษย์กำลังมีความเข้าใจผิดว่าการทำลายธรรมชาติทำให้ตนได้รับประโยชน์มาก จึงมุ่งหน้าทำลายธรรมชาติทุกอย่างที่ขวางหน้า เพราะทำลายแล้วได้รับประโยชน์ จึงจำเป็นจะต้องเริ่มให้การศึกษาให้มนุษย์เข้าใจทั่วกันว่า มนุษย์เกิดมาจากธรรมชาติ ธรรมชาติให้ชีวิต ให้ความสะดวกสบาย ครอบครองธรรมชาติยังอยู่ในสภาพปกติ ชีวิตก็จะมีความสุขตลอดไป แต่เมื่อใดมีที่ทำว่า ธรรมชาติถูกทำลายจนเสียคุณค่า ภูมิจากธรรมชาติก็จะเริ่มแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ในที่สุดความทุกข์ก็จะตกแก่มนุษย์ทุกคนโดยไม่มีเงื่อนไขว่า ผู้นั้นมีส่วนในการทำลายหรือไม่ การประกาศพระศาสนาหรือ เผยแผ่ธรรมะของพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยพระพุทธองค์ทรงใช้สื่อธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการช่วยเหลือมนุษย์ให้เข้าสู่วิถีแห่งปัญญา ซึ่งเรียกได้ว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนามนุษย์

๕.๑.๒ การใช้สื่อธรรมชาติในการสอนของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ พุทธวิธีในการใช้สื่อการสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธองค์ทรงมีเทคนิค และวิธีการการสอนพุทธธรรมของพระพุทธเจ้า คือ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วพระองค์ทรงตระหนักในหลักความจริงที่ว่า มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ทั้งปวงมนุษย์เป็นเวไนยสัตว์ที่พอแนะนำสั่งสอนได้ แม้มีระดับของความแตกต่างในความพร้อมสติปัญญา ความรู้ความสามารถ ทรงเปรียบเทียบมนุษย์เหมือนกับดอกบัว ๔ เหล่า คือ (๑) อุคฆฏัตถุญญ บุคคลผู้รู้เข้าใจได้จับพลันเพียงแต่ยกหัวขึ้นแสดงก็อาจรู้ได้ทันที (๒) วิปจิตถุญญ ผู้สามารถเข้าใจได้เมื่ออธิบายอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน (๓) เนยยะ ผู้สามารถเข้าใจได้เมื่อค่อยชี้แจง แนะนำ ใช้วิธีการยกเรื่องให้เข้าใจ (๔) ปทปรมะ ผู้ไม่สามารถเข้าใจอะไรที่ลึกซึ้งและมีความเห็นผิดอย่างรุนแรง พุทธวิธี และเทคนิคการเผยแผ่พุทธธรรม แยกได้เป็น ๒ ประเภท คือ (๑) วิชาประเภทชี้แจงข้อเท็จจริง เช่น ประวัติศาสตร์ การสอนประเภทนี้ จึงมุ่งเพียงหาวิธีการให้ผู้เรียนเข้าใจตามที่สอนให้เกิดพาสัจจะเป็นส่วนใหญ่ และ (๒) เกี่ยวกับคุณค่าในทางความ

ประเพณีปฏิบัติ โดยเฉพาะศีลธรรม และจริยธรรม พระพุทธองค์ทรงมีองค์ประกอบในการสอนทุกส่วน เริ่มแต่คุณสมบัติส่วนตัวของพระองค์เอง

วิธีการใช้สื่อการสอนของพระพุทธเจ้าไว้ คือ (๑) การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ (๒) การเปรียบเทียบกับข้ออุปมา ทำให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยากปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้น (๓) การใช้อุปกรณ์การสอน (๔) การเล่นภาษา เล่นคำและใช้คำในความหมายใหม่ ซึ่งเป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ (๕) อุบายการเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล (๖) การรู้จักจังหวะและ โอกาสผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะ และ โอกาสให้เป็นประโยชน์ (๗) ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการถ้าผู้สอนสอนอย่างไรไม่มีอัตราลดละต้นหามาจะ ทิฎฐิเสียให้น้อยที่สุด (๘) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั้งต่างคราว มีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สุดแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมต้องอาศัยปฏิภาณ จะเห็นได้ว่า เทคนิคและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมทรงตั้งจุดมุ่งหมายในการสอนนั้น ทรงกำหนดจุดมุ่งหมายแต่ละครั้ง ทรงเตรียมเนื้อหา เรื่องที่จะสอนไปตามลำดับความยากง่ายไปพร้อม ๆ กับทรงคำนึงถึงตัวผู้รับการสอนหรือผู้รับสารด้วยว่า จะสามารถเข้าใจและนำไปใช้ประโยชน์อย่างไร ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้สึกรอยากรเรียนรู้ และสนใจเอาใจใส่มากยิ่งขึ้น เทคนิคและวิธีการเผยแผ่ที่หลากหลายรูปแบบ จึงทำให้ในระยะแรกที่ทรงประกาศพระพุทธศาสนานั้น มีบุคคลในทุกชั้นวรรณะเลื่อมใสศรัทธาอุปสมบทตาม และสามารถบรรลุธรรมเป็นจำนวนมาก

จุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้า ทรงคำนึงถึง คือ (๑) ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังได้รู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่รับจะสามารถรับไหว (๒) ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังเห็นจริงได้ ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟังพอตรองตามให้เห็นด้วยตนเอง (๓) ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร ทรงแสดงธรรมมีคุณเป็นมหัศจรรย์ สามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน

หลักการสอนของพระพุทธเจ้า คือ พระพุทธองค์ได้ตรัสองค์แห่งธรรมกถึกไว้ว่า “อานนทการแสดงธรรมให้คนอื่นฟังมิใช่สิ่งที่กระทำได้ง่าย ผู้แสดงธรรมแก่คนอื่น ฟังตั้งธรรม ๕ อย่างไว้ในใจ ” คือ (๑) เราจักกล่าวไปตามลำดับ (๒) เราจักกล่าวยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ (๓) เราจักแสดงด้วยอาศัยความเมตตา (๔) เราจักแสดงโดยไม่เห็นแก่อาภิส (๕) เราจักแสดงไปโดยไม่กระทบตนและคนอื่น ในการแสดงธรรมนั้น ผู้ที่เป็นนักเผยแผ่จะกล่าว หรือแสดงธรรมต้องยึดหลักการสอน ๕ ประการดังกล่าวแก่ผู้ฟัง ซึ่งมีอยู่ ๔ ประเภท ตามระดับสติปัญญา กล่าวคือ **อุคฆฏิตัญญู** ผู้สามารถรู้ได้อย่างฉับพลัน เพียงแต่ยกหัวข้อขึ้นแสดงก็อาจรู้ได้ทันที **วิปจิตัญญู**

ผู้สามารถรู้ได้เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน เนยยะ ผู้สามารถเข้าใจได้ เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน ปทปรมะ ผู้ไม่สามารถเข้าใจอะไรที่ลึกซึ้ง และมีความเห็นผิดอย่างรุนแรง

ลีลาในการสอนของพระพุทธเจ้า ในการสอนของพระพุทธเจ้านั้น ทรงมีวิธีและการสอนแต่ละครั้งเป็นแบบธรรมิกถาหรือการสนทนาทั่วไปซึ่งมิใช่คราวที่มีความมุ่งหมายเฉพาะพิเศษ ก็จะดำเนินไปอย่างสำเร็จผลโดยมีองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะ ๔ ประการ คือ (๑) สันติสนา ชี้แจงให้เห็นชัด คือ ทรงสอนชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบาย แสดงเหตุผลให้ชัดเจนจนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นแจ้ง ดังจูมมือไปคูเห็นกับตา (๒) สมาทปนา ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติก็แนะนำบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมรับอยากลงมือปฏิบัติ (๓) สมุตเตสนา เร้าใจให้อาจหาญแก่งกล้า คือ ปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้นเกิดความอุตสาหะแข็งกล้ามั่นใจทำงานสำเร็จไม่กลัวเหน็ดเหนื่อยยากลำบาก สู้งานไม่หวั่นไหว (๔) สัมปหังสนา ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตใจให้ชุ่มชื่นเบิกบาน ชี้ให้เห็นผลดี มีประโยชน์ ก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป มีความหวังและร่าเริงเบิกบานใจ

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า การสอนคนแม้ในเรื่องเดียวกัน ก็ต้องมีรูปแบบในการสอนหลาย ๆ แบบ คือ (๑) แบบสากัจฉา หรือสนทนา เป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยที่สุด เพราะผู้ฟังได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ทำให้การเรียนการสอนมีความสนุกสนาน ไม่รู้สีกว่าตนกำลังเรียน หรือกำลังถูกสอน แต่กำลังรู้สีกว่าตนกำลังสนทนาปราศรัยกับพระพุทธเจ้าอย่างสนุกสนาน (๒) แบบบรรยาย จะทรงใช้เสมอในที่ประชุม ส่วนมากจะเป็นโอกาสที่มีผู้ฟังจำนวนมากๆ (๓) แบบตอบปัญหา ในการตอบปัญหาพระองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสม ผู้ถามอาจถามด้วยวัตถุประสงค์ต่างๆ กัน

เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า ทรงเป็นแบบอย่างของผู้ที่มีเทคนิควิธีสอนที่หลากหลายทรงสอนแบบทำนามธรรมให้เป็นรูปธรรม หรือจากง่ายไปหายาก ธรรมะเป็นเรื่องที่มีเนื้อหาลึกซึ้งยากที่จะเข้าใจ โดยเฉพาะธรรมะชั้นสูง เพราะพระองค์ทรงใช้เทคนิควิธี คือ (๑) การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ (๒) การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา ทำให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยากปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้น (๓) การใช้อุปกรณ์หรือสื่อการสอน พระองค์ทรงใช้สื่อทุกอย่างที่อยู่ใกล้ตัวมาสอน (๔) การทำเป็นตัวอย่าง เฉพาะในทางจริยธรรม คือ การทำเป็นตัวอย่าง เช่น ทรงพยาบาลภิกษุไข้ เป็นต้น และตรัสสอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีบิดามารดา ผู้ใดเล่าจะพยาบาลพวกเธอ ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจะพยาบาล ผู้ใดจะฟัง

อุปภูฏาการา” (๕) การเล่นเกม เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ ซึ่งเป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ เช่น กรณีของเวรัญชพราหมณ์ เป็นตัวอย่าง (๖) อุบายการเลือกคนและการปฏิบัติรายบุคคล (๗) การรู้จักจังหวะและโอกาสในการสอนธรรม (๘) ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ (๙) การลงโทษและการให้รางวัล การลงโทษในที่นี้ คือ การลงโทษตนเองซึ่งมีทั้งทางธรรมและทางวินัยอยู่แล้ว มีบทบัญญัติความประพฤติอยู่แล้ว การให้รางวัล คือ การแสดงธรรมไม่กระทบกระทั่ง ไม่รุกรานใคร เป็นต้น (๑๐) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั้ง ต่างคราว ย่อมมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปไม่มีที่สิ้นสุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมต้องอาศัยปฏิภาณ คือ ความสามารถในการประยุกต์หลักการ วิธีการ และเทคนิควิธีการต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสมเป็นเรื่องเฉพาะคราวไป

การสอนธรรมและสื่อที่พระพุทธองค์ทรงยกตัวอย่างสื่อการสอนที่สำคัญหลายประการที่ใช้ในการสอน คือ การใช้พืชเป็นสื่อในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ (๑) การใช้ต้นไม้เป็นสื่อการสอน (๒) การใช้ส่วนต่างๆ ของต้นไม้เป็นสื่อการสอน และ (๓) การใช้ป่าไม้เป็นสื่อการสอน สำหรับการใช้สัตว์เป็นสื่อในการสอนของพระพุทธเจ้า และการใช้บุคคลเป็นสื่อในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า รวมถึงการใช้สิ่งแวดล้อมเป็นสื่อในการสอนของพระพุทธเจ้า

๕.๑.๓ การใช้สื่อธรรมชาติในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า กล่าวคือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าโดยอาศัยสื่อที่มีอยู่ในธรรมชาติ เช่น การใช้พืชเป็นสื่อในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า (๑) การใช้สัตว์เป็นสื่อในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า การใช้บุคคลเป็นสื่อในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า (๕) การใช้สิ่งแวดล้อมเป็นสื่อในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า (๖) ผลจากการใช้สื่อธรรมชาติในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า การสื่อสารมีความจำเป็นต่อมนุษย์ทั้งในด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคล และสังคมต่อสังคม เพื่อแสดงให้เห็นความเกี่ยวข้องของการใช้สื่อในการเผยแผ่ของพระสาวก มีประเด็นการศึกษาออกเป็น ๓ ประการต่างๆ คือ (๑) การสื่อสาร (๒) พุทธวิธีการสอน (๓) การใช้สื่อธรรมชาติในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสาวก มนุษย์เรานั้นต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่สำคัญเพื่อการดำรงอยู่ของชีวิตเสมอ อันได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค การที่จะได้มาซึ่งปัจจัยเหล่านี้ มนุษย์จะต้องดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันในสังคม โดยอาศัยเครื่องมือสำคัญพื้นฐานที่เรียกว่า “การสื่อสาร” เพื่อให้วัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้บรรลุความสำเร็จ

การเผยแผ่พุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า ถือว่าเป็นหัวใจหลักในการดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคง พระพุทธศาสนามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีบุคลากรทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้แผ่ขยายกว้างขวางออกไป พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงบทบาทของพระสาวกในการธำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา การใช้สื่อธรรมชาติในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสาวก เช่น การใช้พืชเป็นสื่อในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสาวก ได้ศึกษา ๓ ประการ คือ (๑) การใช้ต้นไม้เป็นสื่อการสอน (๒) การใช้ส่วนต่างๆ ของต้นไม้เป็นสื่อการสอน ยกตัวอย่างสื่อธรรมชาติที่พระสาวกใช้สอนตัวเองและผู้อื่น เช่น การใช้ต้นไม้เป็นสื่อการสอน การใช้ส่วนต่างๆ ของต้นไม้เป็นสื่อการสอน พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่าพราหมณ์ เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีความต้องการแก่นไม้ แสวงหาแก่นไม้เที่ยวเสาะหาแก่นไม้อยู่ เมื่อต้นไม้ใหญ่มีแก่นตั้งอยู่ ละเลยแก่น ละเลยกระพี้ ละเลยเปลือก ละเลยสะเก็ดไปเสีย ตัดเอากิ่งและใบถือไป สำคัญว่าแก่น บุรุษผู้มีจักษุเห็นเขาผู้นั้นแล้ว พึงกล่าวอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญนี้ ไม่รู้จักแก่น ไม่รู้จักกระพี้ ไม่รู้จักเปลือก ไม่รู้จักสะเก็ด ไม่รู้จักกิ่งและใบ จริงอย่างนั้น บุรุษผู้เจริญนี้ มีความต้องการแก่นไม้ แสวงหาแก่นไม้เที่ยวเสาะหาแก่นไม้อยู่ เมื่อต้นไม้ใหญ่มีแก่นตั้งอยู่ละเลยแก่น ละเลยกระพี้ ละเลยเปลือกละเลยสะเก็ดไปเสีย ตัดเอากิ่งและใบถือไป สำคัญว่าแก่น และกิจที่จะพึงทำด้วยไม้แก่นของเขา จักไม่สำเร็จประโยชน์แก่เขา

พระพุทธสาวกที่นำสื่อธรรมชาติมาใช้เผยแผ่พระพุทธศาสนาจำนวน ผู้เผยแผ่และจำนวนของผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาก็มีจำนวนมากยิ่งขึ้น ต้องยอมรับว่าองค์ที่สำคัญ คือองค์การผู้เผยแผ่ นั่นคือ พระสาวกทำให้กองทัพธรรมซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นพระธรรมราชา มีพระสารีบุตรเป็นธรรมเสนาบดี มีพระมหาโมคคัลลานะเป็นธรรมเสนาซ้าย มีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การวิจัยในครั้งนี้จะเลือกนำเสนอพระสาวกที่ท่านได้ทำงานในเรื่องของการเผยแผ่ที่มีบทบาทสำคัญๆ เฉพาะบางรูปเท่านั้นมาเป็นตัวอย่าง เช่น พระอัสสชิเถระ พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปเถระ พระอนนท เป็นต้น

ดังนั้นพระสงฆ์สาวกนับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองตั้งแต่พุทธกาลจนถึงปัจจุบันเพราะพระสงฆ์ เป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย เป็นส่วนหนึ่งของพุทธบริษัท และยังถือว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของหลักการทางศาสนา พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาลที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกส่วนใหญ่เป็นผู้บรรลุนิพพาน เช่นอนุพุทธ๘๐รูป ได้แก่ พระอัญญาโกณฑัญญะ พระวปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะ พระอัสสชิ

พระโมคคัลลานะ พระสารีบุตร พระมหากัสสปะ เป็นต้น จึงมีความประพจน์ดี ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติสมควรและยึดมั่นในคุณธรรมของผู้เผยแผ่ มีปฏิปทาการประพจน์ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง ของพุทธบริษัท และรักษาพระธรรมวินัยขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสืบต่อกันมา การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยนั้น ได้ทำกันหลายรูปแบบ เช่น การปฏิบัติตนให้น่าเลื่อมใส การสนทนา การแนะนำ การตอบปัญหาข้อข้องใจและการแสดงธรรม โดยที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ประทานหลักการเผยแผ่ให้พระสาวกยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ โดยย่อว่า ให้แสดงธรรม มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจในแต่ละแง่แต่ละประเด็น แสดงธรรมด้วยจิตเมตตา มุ่งเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังอย่างแจ่มแจ้งมากที่สุด พระสาวกทั้งหลายต่างน้อมรับใส่เกล้า และปฏิบัติตามนั้นทุกประการ ในสังคมปัจจุบัน มีพระภิกษุที่เป็นนักปราชญ์ผู้เข้าถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ท่านเหล่านั้นเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้พุทธศาสนิกได้เข้าใจในหลักธรรมที่แท้จริง

พระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ป่าไม้ สัตว์ป่า น้ำ เป็นต้น มีหลักคำสอนที่สำคัญในพุทธศาสนามากมาย พุทธศาสนามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ “ธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ก็คือชีวิตที่เล่นอยู่ในตัวมนุษย์นั่นเอง” ได้แสดงถึงวิธีการที่เป็นอยู่กลมกลืนกับธรรมชาติ เป็นเพื่อนกับธรรมชาติ ไม่ก้าวร้าวและพิชิตธรรมชาติ มนุษย์ทำตนเองให้แปลกแยกจากธรรมชาติ เพราะวิทยาศาสตร์ได้เปิดเผยความเร้นลับของธรรมชาติและพัฒนาเป็นเทคโนโลยีชนิดต่างๆ จนกระทั่งเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม จึงรับเอาทำที่ที่รุนแรงและรุกรานต่อธรรมชาติ ผลได้รับคือ สุขภาพกายและจิตเสื่อมลง ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้และหมดสิ้นอย่างรวดเร็ว ปัญหาสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ช่วยเตือนให้ระลึกถึงพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาการใช้สื่อธรรมชาติแบบยั่งยืน การใช้สื่อธรรมชาติสอนในยุคปัจจุบันที่พระสงฆ์นำไปใช้สอนนั้นในยุคปัจจุบันล้วนมีปัญหาและ อิทธิพลของสื่อเทคโนโลยีที่ยากแก่การควบคุม อันมีผลมาจากการแข่งขัน ความต้องการให้เป็นที่ยอมรับในหมู่ประชาชน และผลกำไรที่จะตามมา สื่อดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็น คอมพิวเตอร์ และโทรทัศน์ มีอยู่และหาได้ในแทบจะทุกครัวเรือน และนับวันจะอาศัยสื่อเหล่านี้ในการเรียนรู้ อย่างไรก็ตามหากเราหาทางป้องกัน และเปิดช่องทางธรรมชาติให้กว้างขึ้น จะช่วยให้ธรรมชาติเป็นสื่อที่จะพัฒนาคนให้มีความรู้ มีจิตใจอ่อนโยน ก่อให้เกิดความรักในธรรมชาติและดำรงไว้ซึ่งพุทธศาสนาสืบไป

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การศึกษาการใช้สื่อธรรมชาติในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้ทราบถึงพุทธวิธีในการเผยแผ่พุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า จุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้า หลักการสอนของพระพุทธเจ้า ลีลาในการสอนของพระพุทธเจ้า วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า และเทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับสื่อธรรมชาติที่พระพุทธเจ้ากับสื่อการสอนธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นพระพุทธศาสนากับป่าไม้ พระพุทธบัญญัติเรื่องพืช พระพุทธศาสนากับสัตว์ พระพุทธบัญญัติเรื่องสัตว์ พระพุทธศาสนากับน้ำ เป็นต้น ซึ่งการใช้สื่อธรรมชาติในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสาวกก็เช่นเดียวกัน ความหมายและองค์ประกอบของการสื่อสาร ความหมายของการสื่อสาร องค์ประกอบของการสื่อสารกระบวนการติดต่อสื่อสาร ประเภทของการติดต่อสื่อสาร ความสำคัญของการสื่อสารอุปสรรคหรือสิ่งกีดขวางการติดต่อสื่อสาร ในด้านความหมายและประเภทของสื่อธรรมชาติ และประเภทของสื่อธรรมชาติ โดยเฉพาะการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธสาวก ที่มีการใช้สื่อธรรมชาติในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสาวก เกี่ยวเนื่องกับการนำเอาต้นไม้เป็นสื่อการสอนส่วนต่างๆ ของต้นไม้เป็นสื่อการสอน และพระพุทธสาวกที่นำสื่อธรรมชาติมาใช้เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างเหมาะสมในการใช้สื่อการสอน

นอกจากนี้การใช้สื่อธรรมชาติในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยยุคปัจจุบันมีการใช้สื่อธรรมชาติ เช่น การใช้ต้นไม้เป็นสื่อการสอน การใช้ส่วนต่างๆ ของต้นไม้เป็นสื่อการสอน ตลอดจนการใช้ป่าไม้เป็นสื่อการสอน การใช้สัตว์เป็นสื่อในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาการใช้ตัวบุคคล การใช้สิ่งแวดล้อมเป็นสื่อการสอน ดังมีตัวอย่างของพระสงฆ์ไทยต่อการเผยแผ่สื่อธรรมชาติที่ได้กล่าวไว้แล้ว ผลจากการใช้สื่อธรรมชาติในการเผยแผ่ของพระสงฆ์ไทยยุคปัจจุบันทำให้ทราบถึงสื่อและกระบวนการต่างๆ ที่ทำให้เกิดผลกระทบและเข้าใจในธรรมชาติมากขึ้น

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะการวิจัยในครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยยังมีประเด็นที่น่าสนใจและใคร่จะศึกษาต่อเพื่อให้เกิดมุมมองในหลายด้าน ดังต่อไปนี้

๑. ควรมีการศึกษาสื่อสารมวลชนที่เกี่ยวกับการนำเอาหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน

๒. ควรมีการศึกษาสื่อธรรมชาติที่เหลืออยู่ในโลกหรือสังคมปัจจุบันและพุทธศาสนิกชนนำมาใช้ประโยชน์ในด้านนี้อย่างไรบ้าง ได้รับประโยชน์จากการเผยแพร่สื่อของพระสงฆ์มากน้อยเพียงใด

๓. ควรได้มีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับกิจกรรมชุดคัมภีร์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพื่อจะได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมดังกล่าว ว่ามีบทบาทการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมได้อย่างไรบ้าง